

ІСТОРІЯ, ФІЛОСОФІЯ, ПРАВО

УДК 378

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ

С. Г. Бархударова, Г. Є. Ковальський

Анотація. В статті розглянуто актуальні проблеми філософії освіти і процес її розвитку. Наведено історичні аспекти функціонування філософської освіти. Подано концепції освіти, пов'язані з напрямками філософії освіти. Висвітлено фундаментальні категорії філософії освіти, що змальовують модель модерної освіти зорієнтованої на формування гуманного типу особистості. Показані аспекти сучасних соціальних проблем функціонування освітньої галузі з точки зору філософії освіти.

Ключові слова: філософія освіти, категорії філософії освіти, гуманістичне та гуманітарне навчання, педагогіка.

Особливої актуальності проблематика філософії освіти набуває в сучасну епоху формування інформаційної цивілізації. З'являється потреба розробки способів екстраполяції філософських принципів на освітній процес. Зокрема, перетворення освіти в спеціалізовану систему з власними закономірностями діяльності, універсалізація освітніх послуг з потребами в оновленні знань, кризові тренди в освіті виражені незадовільними її результатами, розривом між замовленням і потребами у фахівцях, тощо.

Метою статті є дослідження ролі філософії освіти в системі філософського знання.

Нинішня система освіти, яка отримала назву «класичної освітньої моделі», формувалася починаючи з XVIII ст. під впливом філософських теорій пов'язаних з іменами Й. Гербарта, Й. Песталоцці та ін. Розвинули філософські ідеї освіти німецькі філософи І. Кант, Г. Гегель, К. Гумбольдт, які висунули ідею гуманістичної освіти особистості та самосвідомості у шкільній та університетській системі. Проте, лише в XX ст. в з'являється словосполучення «філософія освіти» з позначенням низку синтетичних досліджень і загальних постулатів й аксіом, що пов'язано з іменами В. Дільтея, М. Бубера, К. Ясперса та ін. З'являються філософсько-педагогічні видання, як «Філософія виховання» Д. Дьюї, освітні товариства, як асоціація «Міжнародна мережа філософів освіти». Кризові процеси в освіті в інформаційну доби спричинили зростання інтересу філософів на Всесвітньому філософському конгресі в Бостоні в 1998 р. до проблем філософії освіти та з усвідомленням необхідності реконструкції філософії як «високої культури» [1].

Філософія освіти проходить певні етапи в радянську добу. На початку XX ст. всі ідеї зводилися до ідеологічного висвітлення, існувала практики загального і професійного навчання та виховання. Проблематика філософії освіти не виділилася в автономну область і була частиною теоретичних розробок у філософії, психології, педагогіці. В середині XX ст. виникає потреба вдосконалення навчально-виховного процесу в напрямі підвищення його ефективності за допомогою раціоналізації навчання. Філософсько-методологічна критика кібернетизму висвітлювалася з позицій теоретико-діяльнісного підходу в методології, інтелектуально-діяльнісного підходу в психології і гносеології. Розробляються освітні програми, які мають філософське обґрунтування. Критична рефлексія проблемного навчання велася з позицій особистісно-діяльнісного підходу в психології і системно-діяльнісного в філософії. Формулюється філософсько-освітня проблематика, відбувається рефлексія і зміна парадигм в її розробці, обговорюються типи методологічної роботи як концептуальні схеми проектування освітньої практики [2].

Наприкінці століття розробки у філософії освіти проводяться з точки зору діалогічної та культурологічної парадигми. Розглядається взаємодія технократичної і гуманістичної орієнтацій в навчанні в ситуації його комп'ютеризації та гуманізації в

рамках діалогу культур. Філософія освіти представляється особливою областю знання, ведеться вивчення її методологічних, теоретичних і проектних проблем [3]. Відбувається аналіз освітньої проблематики в контексті взаємодії різних розвиваючих середовищ від сімейної через шкільну та вузівську до соціально-психологічної, професійно-діяльній та інформаційно-соціогенної в рамках гуманістичної педагогіки, рефлексивної психології і соціології. Формулюється філософсько-освітня проблематика, обговорюються типи методологічної роботи як концептуальні схеми проектування освітньої практики [4]. Одним з конструктивних підходів вирішення проблем безперервного розвиваючого та особистісно-орієнтованого професійної освіти служить концепція рефлексивної методології, рефлексивної психології і педагогіки творчості. Предметом філософії та методології освіти виступило проектування соціокультурних і рефлексивно-інноваційних середовищ, які забезпечують екологію інтенсивно-ігрового розвитку особистості в діалогічній взаємодії дітей і дорослих.

У перекладі з грецької «філософія» означає «любов» і «мудрість», поняття «філософія» можна тлумачити, як «любов до мудрості», як науку про досягнення людиною мудрості, пізнання істини та добра [4]. Щодо поняття «освіта», існує багато варіантів його тлумачення. Викладачі Києво-Могилянської академії І. Гізель і Г. Щербаський розвивали ідею про здобування істинного знання шляхом одномоментного осяяння з допомогою природного розуму, тобто Божих ідей. Філософія освіти є галуззю філософії, що досліджує ідею освіти та її сутність, як соціокультурного феномену відтворення та розвитку суспільства; визначення цілей, цінностей, ідеалів освіти і освіченості, результатів освіти та критеріїв їх оцінки.

До найважливіших, фундаментальних категорій, що описують сучасну модель освіти зорієнтовану на формування планетарно-космічного типу особистості вчений А. Запесоцький відносить: універсальність, яка в освіті має дві взаємопов'язані сторони – універсальність освіченої особистості, здатної результативно діяти в широкому діапазоні сфер життя, і опора навчання на універсалії, тобто гранично загальні поняття, що об'єднують галузі буття; цілісність, що має три сторони – зміст освіти, який утримує цілісність буття в переліку навчальних предметів, методи його надання, що спираються на всі здібності людини (інтелект, відчуття, інтерес до пізнання), а також духовна єдність світу і учня, коли їх неможливо розділити на «об'єкт і суб'єкт пізнання»; фундаментальність, як концептуальне вивчення законів світу, вироблення фундаментальних сенсів буття, спрямованість освіти на універсальні та узагальнені знання, істотні й стійкі зв'язки, на структурний і змістовний перегляд навчальних курсів, узгодження один з одним для вироблення єдиних культурно-науково-освітніх просторів; компетентність та професійність за своїм значенням протилежні вузькій спеціалізації і включають таку обов'язкову якість, як етична позиція по відношенню до предмету свого вивчення та дослідження в контексті гармонії практичності і людяності; гуманізація та гуманітаризація, процеси приведення освіти, її змісту і форми у відповідність до природи людини, її душі та духу [5].

Структура філософії освіти: проблеми, що виходять з наявності протиріч та парадоксів освіти; напрями філософії освіти, що розглядають шляхи вирішення проблем: гармонійної цілісності, релятивістсько-плюралістичний, синтетичний; специфічні рівні рефлексії (емпіричний, теоретичний, рефлексії) [5]. Нині, дослідники філософії освіти виділяють проблемні аспекти в функціонуванні освіти – освіта не здійснює функцію виховання світогляду, що дасть можливість вирішувати глобальні проблеми людства і сьогодняшня система освіти чужа інтересам та цінностям людей. Для вирішення цих проблем, необхідно розробити філософську методологію сучасної освіти, що допоможе розкрити взаємодію між цими тенденціями.

Сьогодні існує три концепції освіти, пов'язані з напрямками сучасної філософії освіти: концепція гармонійної цілісності, сприяє реалізації ідей створення єдиної,

цілісної, гармонійної теорії педагогіки і централізованої системи управління освітою; релятивістсько-плюралістична концепція, яка визнає необхідність застосування принципів плюралізму, педоцентризму та релятивізму в педагогічній діяльності, пріоритетність ролі індивідуальних інтересів над громадськими; синтетична концепція, яка поєднує попередні концепції, визначаючи, що громадські інтереси в педагогічному процесі мають бути мінімальними [6].

Ідеї першого напрямку застосовуються для розв'язання проблем сучасної педагогіки, а саме для подолання розриву між предметами, що вдосконалюються та вирішенням важливих суперечностей педагогічного процесу. Важливою невирішеною проблемою у педагогічному процесі є проблема пріоритетної ролі вчителя у його взаємодії з учнем, дорослого з дитиною, викладача зі студентом. Домінування монологічної форми викладання навчального матеріалу сприяло відведенню учневі в основному пасивної ролі об'єкта педагогічного процесу, надаючи його інтересам другорядного значення.

Релятивістсько-плюралістичний напрям філософії освіти виходить з протилежних, по відношенню до першого напрямку, вихідних принципів і полягає у перевазі особистісних цінностей над загальними. Цей напрям характеризується особливим ставленням до учня, як до основного суб'єкта педагогічного процесу [7]. Таке відношення вимагає вироблення методик, за допомогою яких максимально розкриваються специфічні здібності учня. Найважливіша риса релятивістсько-плюралістичного напрямку філософії освіти полягає в наданні уваги формуванню творчої особистості, розвитку її унікальних здібностей, віднайденню і впровадженню методів навчання та виховання, які б могли врахувати особистісні інтереси учнів і системи їх цінностей.

Інший напрям філософії освіти виник як потреба у подоланні пріоритетної ролі вихідних принципів попередніх напрямів і здійснити синтез їх позитивних ідей, який дасть можливість краще вирішити основні проблеми сучасної освіти, а тим самим й інші найважливіші проблеми людства [8]. Первинним положенням цього напрямку філософії освіти відсутність у жодній зі сторін педагогічного процесу пріоритетного значення по відношенню до іншого. В сучасній парадигмі освіти учитель і учень вважаються суб'єктами педагогічного процесу, але за вчителем зберігається роль керманіча, що обумовлює особливу відповідальність з боку вчителя за ступінь власної підготовки, постійне вдосконалення своїх знань, умінь і тощо.

Загально-філософські знання будуть залишатися лише абстрактною схемою, якщо вони не будуть збагачені знаннями, що відносяться до економіки, соціології, етики, естетики, культурології, екології, різних галузей техніки і технології, медицини, права, педагогіки, психології. Кожна з наук розглядає проблеми освіти з позицій власної методологічної парадигми, в своєму специфічному ракурсі. Предметом філософії освіти є загальні, фундаментальні основи функціонування і розвитку освіти, що визначають критеріальні оцінки міждисциплінарних теорій, законів, закономірностей, категорій, понять, термінів, принципів, постулатів, правил, методів, гіпотез і фактів, що відносяться до освіти.

Філософія освіти не зводиться до методології тільки однієї науки – педагогіки. Вона розглядає найбільш загальні проблеми суцього і належного в дуже специфічній галузі суспільного життя: сфері відтворення і якісного перетворення людських ресурсів соціально-економічного та соціокультурного, морального прогресу, а також в сфері задоволення природних і постійно мінливих освітніх потреб особистості [2; 3]. Такий бінарний характер філософії освіти істотно позначається на її статусі, свідчить про принципову необхідність синтезу знань про об'єкти філософсько-освітнього обґрунтування. У сфері освіти в належній мірі не усвідомлювалася ієрархічність цілей галузі, не розроблений механізм переходу від глобальних філософських цільових установок до конкретних, структурованих цілям педагогічної діяльності на різних ступенях освіти з урахуванням наступності та взаємозв'язку цих ступенів.

Звідси суб'єктивізм в побудові моделей випускників навчальних закладів різного

рівня і профілю, стандартів освіти, професійно-кваліфікаційних характеристик робітників і фахівців, переважання інтуїтивного початку в процесі створення навчальних планів і програм, формалізм в оцінці реальних результатів педагогічної діяльності. Тому відзначається «криза педагогіки», яка не може бути виправлена тільки педагогічним шляхом. Звернення до філософії освіти є відповіддю на кризові явища в освіті, переосмислення традиційних наукових форм і її інтелектуального забезпечення, виступає вичерпною основою педагогічної парадигми.

Таким чином, однією з найважливіших складових нової парадигми освіти є випереджувальна функція розвитку системи освіти в сучасному суспільстві. Вона із периферійних, в соціальній структурі, перетворюється в пріоритетну, оскільки стає глобальним фактором розвитку суспільства. Це обумовлено якісно новим масштабом детермінуючого впливу системи освіти на формування реалій інформаційного типу суспільства, яке визначається характером духовного виробництва і може стати реальністю тільки через розвиток відповідних освітніх тенденцій в суспільстві. Сьогодні процес гуманізації освіти є основним напрямом змістовного реформування системи освіти. Отже, на сьогодні філософія освіти є цілком самостійною галуззю наукових знань, фундаментом якої є філософські й педагогічні вчення звернені до об'єктивних закономірностей розвитку освітньої сфери в усіх аспектах її функціонування.

Аннотация. В статье рассмотрены актуальные проблемы философии образования и процесс ее развития. Приведены исторические аспекты функционирования философского образования. Подано концепции образования, связанные с направлениями философии образования. Освещены фундаментальные категории философии образования, изображающие модель современной образования ориентированной на формирование гуманного типа личности. Показаны аспекты современных социальных проблем функционирования образования с точки зрения философии образования.

Ключевые слова: философия образования, категории философии образования, гуманистическое и гуманитарное обучение, педагогика.

Abstract. In article the actual problems of philosophy of education and the process of its development. An historical aspects of philosophical education. Posted concept of education-related areas of philosophy of education. Deals with the basic categories of philosophy of education that depict modern education model oriented towards the formation of a humane personality type. The following aspects of contemporary social problems of the educational sector in terms of philosophy of education.

Key words: philosophy of education, philosophy of education category, humanist and humanitarian education, pedagogy.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гессен С. И. Основы педагогики. Введение в прикладную философию / С. И. Гессен. / Отв. ред. П. В. Алексеев. – М. : Школа-Пресс, 1995.
2. Муравьев А. Н. Основной вопрос философии образования / А.Н. Муравьев. // Философия образования. / Сб. мат. конф. Серия «Symposium», Вып. 23. – СПб. : Санкт-Петербургское философское общество, 2002. – С. 11.
3. Сидорина Т. В. Философия образования как рефлексивная область знания (статья) / Т. В. Сидорина. // Философия отечественного образования: история и современность. / III Междунар. науч.-практ. конф. – Пенза : РИО ПГСХА, 2007. – С. 321–234.
4. Сидорина Т. В. Философия познания и образования / Т. В. Сидорина. // Современные тенденции развития мировой культуры и цивилизации: Культура. Образование. Экономика. / Матер. междунар. науч.-практ. конф. 9–11 марта 2007. – Новосибирск : Изд-во «Архивариус», 2007. – С. 36–40.
5. Запесоцкий А. С. Образование: философия, культурология, политика / А. С. Запесоцкий. – М. : Наука, 2002. – 456 с.
6. Клепко С. Ф. Філософія освіти в європейському контексті / С. Ф. Клепко. – Полтава : ПОППО, 2006. – 328 с.
7. Пищулин Н. П. Философия образования / Н. П. Пищулин, Ю. А. Огородников. – М. : Центр инноваций в педагогике / МГПУ, 1999. – 234 с.
8. Андрущенко В. Філософія освіти ХХІ століття: пошук пріоритетів / В. Андрущенко. // Філософія освіти. – 2005. – №1. – С. 5–18.